

Les Fonts dels Comtes de Santa Coloma de Queralt

Josep M. Carreras Tarragó
Historiador

*

Material: **pedra.**

Tècnica: **carreus de pedra i lloses.**

Datació: **primer quart del segle XVII.**

Forma part d'un conjunt on hi trobem altres elements (creu anterior a la construcció, abeuradors, recs, etc.).

Situació: **Brollador del Gubià, prop de la capçalera del riu Gaià.**

Municipi: **Santa Coloma de Queralt.**

El dia 30 d'agost de 1612 es casaven per poders Dalmau III de Queralt –segon comte de Santa Coloma i futur virrei de Catalunya— amb Joana d'Alagó i de Requesens, que residia a Càller amb la seva mare vídua. No sabem res dels preparatius d'aquest casament ni quina coneixença prèvia tenien els nuvis. Tampoc sabem si hi va haver interessos de caire polític o econòmic que haguessin propiciat aquesta boda. Només ens consta que la cerimònia va tenir lloc en el castell de Càller; la unió va quedar rubricada quan Joana va rebre del duc de Gandia –procurador de Dalmau— l'anell, el petó i la promesa que segellaven el compromís.

La parella, però, va tardar dos anys en fer acte de presència a la vila comtal de Santa Coloma. Va ser, però, una estada llarga, ja que hi residiren entre 1614 i 1617. Fou en ocasió d'aquest primer sojorn que varen procurar congraciar-se amb la població, que des de 1609 tenien un plet amb la comtessa Maria –mare de Dalmau i vídua del comte Pere— a causa dels excessius impostos que, segons deien, ella els exigia. Intervingué en la concòrdia Ramon de Queralt, oncle de Dalmau i canonge tresorer de la catedral de Barcelona, que assolí un acord el 1617.

Com a record d'aquesta llarga estada i com a signe de reconciliació, Dalmau impulsà diverses obres a la vila, entre les quals la del campanar, aleshores en construcció. Però la més significativa va ser la construcció de les Fonts dels Comtes, conegudes popularment com a Fonts de les Canelles. L'arranjament de les aigües de la capçalera del riu Gaià –que fins aleshores fluïen lliurement per la llera sense contenció— era un element significatiu per al benestar de la població. A més de la deu pròpiament dita, s'arranjà la plaça anterior amb lloses de pedra per evitar el fang i uns pilars de pedra que delimitaven el conjunt. Més endavant, al costat del parament barroc de les fonts –que estudiarem a continuació— s'hi afegí un abeurador per als animals. Possiblement a inici del segle XIX, des del sobreeixidor de les fonts es derivà una conducció per proveir els rentadors adjacents al quals acudien les dones de la vila per a fer la bugada. Hi havia (i hi ha encara) tres safarejos: un per a la bugada pròpiament dita, l'altre per esbandir-la i el tercer per a la roba dels malalts i difunts.

L'aigua sobrant dels rentadors anava directament al riu, però la de l'abeurador dels animals era conduïda mitjançant una canalització de pedra i encara avui alimenta els horts dels Reguerons. Més avall, i també mitjançant conduccions excavades a terra, l'aigua era recollida a les basses dels molins fariners de la capçalera del Gaià, dels quals n'hi havia vuit en poc més de quatre quilòmetres, fins arribar al llogaret de Sant Gallard. Funcionaren fins que les màquines de vapor i l'energia elèctrica varen substituir-los per les farineres més modernes.

Per tant, no podem desvincular els elements que formaven l'entramat del proveïment d'aigua a la vila, d'acord amb les necessitats de cada època. Especialment calia preservar l'aigua de boca. Amb tot, dedicarem atenció al monument de les Fonts, sense oblidar els altres elements, en especial la bellíssima creu de terme gòtica que hi ha al seu costat, tot i ser anterior en el temps.

L'indret

Les obres d'agençament de la capçalera del riu Gaià començaren el 1614, a l'inici de l'estada de tres anys que Dalmau de Queralt i Joana d'Alagó feren a la vila, com hem comentat. L'actitud decidida del comte en la promoció d'obres públiques per a la millora de la vila va fer, segons escriu mossèn

Fonts de les Canelles. Abeurador (Fotografia família Cuyàs Cartoteca digital, © Institut Cartogràfic de Catalunya, 1960).

Joan Segura, que fos una personat apreciada pel conjunt de la població, almenys en aquesta etapa de joventut, abans de la seva actuació política en rebre la dignitat de virrei de Catalunya.

La construcció va durar nou anys, malgrat la relativa simplicitat de l'obra. No sabem les causes d'aquesta dilació, però sí que en certs moments comportà un malestar a la vila a causa de la qüestió dels impostos.

L'indret és el brollador del Gubià. Aquest és el punt de naixença del riu Gaià, que s'obre pas vers migjorn a través de les gorges de Santa Perpètua, Esblada i Querol. Després s'endinsa a l'Alt Camp pel Pont d'Armentera, Santes Creus i Vila-rodona, per continuar més tard pel Tarragonès fins a desembocar prop d'Altafulla, a tocar del castell de Tamarit.

L'abundància d'aigua d'aquesta deu devia ser a l'origen del primer poblament de l'indret, atès que en el turó adjacent el 1935 s'hi va descobrir un poblat ibèric, actualment desaparegut a causa de les edificacions i urbanització posteriors

El monument

El brollador pròpiament dit consta de tres paraments clarament diferenciats, d'un estil barroc molt auster. A la part inferior hi ha vuit brolladors emmarcats a tres bandes per una motllura. Són formats per caràtules de pedra en baix relleu, amb expressions diferents. Ignorem si —deixant de banda la seva funció decorativa— tenen algun significat concret. Algú ha insinuat que podrien fer referència a personatges reals o estaments de la vila, atès que gairebé tots porten el cap cobert amb curiosos capells i mostren formes de pentinats diversos.

Fonts de les Canelles. Rentadors. (Arxiu del Centre Excursionista de Catalunya)

Amb la boca, cadascun sosté un cap de bronze d'aparença humana però amb trets simiescos. Tampoc podem saber si són elements purament decoratius o responen a alguna interpretació de la realitat o de la història. Dels esmentats caps en raja l'aigua que és recollida en un gran bassi de pedra que, en sobreixir, porta l'aigua a l'abeurador adjacent dels animals.

El cos mitjà del monument és format per un parament de pedra treballada amb sis fileres de carreus regulars, en un encoixinat auster, però de gran bellesa plàstica. Als extrems ressalten dues pilastres encastades a la façana. Són rectangulars, de base quadrada i rematades per dues semi-esferes que tanquen lateralment el conjunt d'aquesta secció. En canvi, per la part superior els carreus encoixinats s'uneixen per mitjà d'un fris corregut, que, a la vegada serveix de base al timpà que forma la part superior del monument. Acaba als extrems amb dues esferes de pedra, posades en simetria amb una altra, que remata tot el conjunt del monument.

El timpà és presidit per una fornícula amb la imatge de santa Coloma, emmarcada per dues columnes i protegida per un dosell en forma de petxina. És obra de l'escultor colomí Pere C. Sebastià, que treballà amb Frederic Marès en la restauració de les tombes reials de Poblet. La imatge de la santa porta una corona al cap i amb la mà esquerra sosté la palma del martiri. A la mà dreta, un llibre sobre el qual reposa un colom. Als seus peus, l'óssa a la qual fa referència la llegenda del martiri de la santa. La imatge

substitueix una anterior, destruïda el juliol de 1936 i instaurada novament el 1956.

A banda i banda d'aquest parament superior del monument hi ha dos escuts, que podrien ser una mica posteriors a l'edifici, ja que trenquen la simetria dels carreus. El de l'esquerra —en força mal estat a causa de l'erosió— és cobert per la corona comtal i flanquejat amb bandes ondulades. Al cos de l'escut hi manca un fragment, però és possible llegir les dues darreres xifres d'una data que —segons fotografies antigues— sembla correspondre a 1829. També podria ser 1629, però en realitat no sabem el motiu pel qual hi ha aquesta data. L'escut de la dreta, en millor estat de conservació, mostra en el seu cos central la figura d'un colom, reposant sobre una branca i unes roques (emblema dels Requesens). Als costats és exornat amb dos elements laterals en forma de filacteris i un altre inferior en forma de bols o conques amb ornamentació geomètrica. És coronat a la part superior per dos corns encreuats posats en diagonal.

Damunt la figura de santa Coloma, com element de separació, hi ha un fris corregut en el qual és perfectament visible una data: 1623. (No deixa de ser curiós que en un mateix monument hi hagi dues dates: l'esmentada de l'escut i aquesta.) Tot el conjunt és rematat per un frontó semicircular coronat per una esfera de pedra, que fa simetria amb les dues esferes laterals.

Tot el conjunt és delimitat per sis pilars exempts, de fust quadrat i rematats també per esferes, una d'elles tocant a l'abeurador dels animals. El terra és cobert amb llambordes, unides amb aglomerat de calç.

No tenim constància documental de la construcció de l'abeurador i els safarejos annexos, tot i que en el llindar de la porta d'accés als rentadors hi ha la data de 1820. Però l'existència de les conduccions d'aigua als horts dels Reguerons, de factura clarament medieval, i els molins fariners tot al llarg de la llera del riu, ens fan pensar que d'alguna manera s'aprofitava l'aigua sobrant de la deu del Gubià i potser la data esmentada correspon només a la construcció dels safarejos.

La creu

Al costat mateix del recinte de les fonts hi ha una magnífica creu tardo-gòtica, que els historiadors de l'art situen en el segle XV. Es tracta d'una de les creus que hi havia a la sortida dels portals de la vila. Solien ser creus senzilles i per això sobta la riquesa ornamental de la Creu de les Canelles que, segons Josep Gudiol, és una de les darreres manifestacions de les anomenades «creus-calvari», atès que, juntament amb el capitell, eren un compendi de la Passió de Jesucrist.

La creu original va ser atterrada i trencada el 15 de febrer de 1934. L'ajuntament en recollí els fragments i els portà a restaurar a Tarragona, tasca que va ser encomanada a Pau Font de Rubinat. Durant la guerra civil, el capitell i el fust varen ser trossejats i convertits en grava. Acabada la guerra, la creu original ja restaurada i una còpia varen ser localitzades al museu Prim Rull de Reus. Després de moltes gestions, s'aconseguí retornar-la al poble juntament amb una còpia, que va ser instal·lada en aquest indret el 1948. L'original de la creu es va conservar a l'ajuntament fins que el 1959, amb motiu de la restauració del convent de Santa Maria de Bell-lloc hi va ser portada i s'hi conserva actualment.

Tot el conjunt de la creu és bastit sobre una base quadrada amb dues escales irregulars, que al seu torn, són el suport d'un basament vuitavat amb arestes alternes en quatre dels seus costats. Sobre aquesta plataforma, un altre suport, també de forma octogonal, serveix de base al fust que sosté la creu.

Fonts de les Canelles. Segle XVII (fotografia de Josep Bou. 1979).

En realitat, la creu i el capitell formen un sol conjunt. Potser per adaptar-les a la migradesa de l'espai, les figures tenen un gran moviment —a vegades fins i tot forçat— i en certs moments gairebé se sobreposen. La figura central, naturalment, és la del crucificat, en actitud rígida i els braços excessivament llargs i prims. Damunt el cap hi ha un pergamí mig desplegat on hi hauria d'haver la inscripció, tot i que les lletres no hi varen ser esculpides.

A l'extrem superior de la creu hi ha representada l'al·legoria del pelicà, obrint-se el pit amb el bec per alimentar els seus fills amb la seva sang. Al braç esquerre de la creu, la figura adolorada de Maria, agenollada i coberta amb un vel. A l'extrem del braç dret, sant Joan que, segons l'Evangelí, acompanyà Maria al peu de la creu.

Els peus de Jesús, Adam sortint del sepulcre, en una representació corrent en l'art gòtic i que recull la tradició que la creu de Jesús va ser erigida en l'indret on havia estat enterrat Adam, el primer home.

La part posterior de la creu és ocupada per la Mare de Déu com a figura central. Està dreta, coronada i porta l'infant en braços. Als quatre extrems hi ha el tetramorf com a representació de les figures dels evangelistes: a la part superior una àguila (símbol de sant Joan), als dos extrems laterals un bou (símbol de sant Lluç) i un lleó (representació de sant Marc). La figura de sant Mateu es troba als peus, en la forma d'un home alat que sosté un rètol amb les mans.

Les figures que envolten la creu en la seva part inferior, just damunt del capitell, semblen un conjunt de personatges que porten els instruments de la Passió, tot i que el desgast de les figures fa difícil esbrinar-ho amb exactitud.

Sota la figura de Jesucrist i envoltant la creu, hi ha un conjunt de personatges no sempre fàcils d'identificar.

Als peus del crucificat hi ha un personatge arreuerat a una columna, que pot ser la dels assots; però podria ser també un àngel portant la canya amb què els soldats feren beure a Jesús fel i vinagre per mitigar el dolor. Al seu costat, una dona amb un flascó a les mans, podria fer referència a les dones que anaren a embalsamar el cos mort de Jesús. A continuació un altre àngel amb una espasa o un martell a les mans. En el primer cas, faria referència a l'àngel del Paradís i al·ludiria a la redempció del pecat original; però si fos un martell seria una mostra dels instruments de la Passió. Finalment, hi ha dos personatges que estiren una corda lligada a un pal o columna, que podria ser la dels assots. Cal però deixar aquests elements en el camp de les suposicions, atès que no és fàcil distingir els detalls de les figures.

En canvi, les escenes del capitell són ja més fàcils d'interpretar. A la banda de Ponent hi és representada la figura de Maria amb el cos mort de Jesús a la falda. A un costat hi ha un home que li sosté el cap (sant Joan o Josep d'Arimatea) i a l'altra banda, una dona en actitud de dolor (Maria Magdalena o Maria Cleofàs). A la banda de la font hi és representada l'escena de la resurrecció. Jesús surt del sepulcre amb el làbar de la creu com a símbol de victòria sobre la mort. A banda i banda, els soldats romans cauen a terra davant la manifestació gloriosa del ressuscitat.